

Соціально-економічний вплив розвитку промислового туризму на громади колишніх індустріальних міст

Запісоцький Андрій Ігорович ¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.05.2025	Економіка	338.48

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15612820>

Анотація. У статті досліджено соціально-економічний вплив розвитку промислового туризму на громади колишніх індустріальних міст, з урахуванням специфіки трансформаційних процесів в умовах післяіндустріального розвитку та повномасштабного військового вторгнення рф. Обґрунтовано, що промисловий туризм набуває нового значення в контексті регіонального розвитку як механізм активізації внутрішніх ресурсів громад, ревіталізації занедбаних територій та переосмислення індустріальної спадщини. Промисловий туризм розглядається як інструмент туристичної діяльності і мультидисциплінарний феномен, що поєднує економічну, соціальну та культурну компоненти відновлення міського простору.

Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до класифікації ефектів туризму, що включають як прямі - економічні, вимірювані через показники зайнятості, доходів, надходжень до бюджету - так і непрямі, пов'язані з формуванням соціального капіталу, зростанням ідентичності громади, зміцненням культурного потенціалу. Виокремлено особливості промислового туризму в українських постіндустріальних містах, зокрема в умовах фрагментарності ініціатив, слабкої інституційної підтримки та домінування низових форм самоорганізації.

У межах порівняльного аналізу представлено досвід країн Європи (зокрема Німеччини, Польщі), де промисловий туризм є складовою культурної політики, підтримується державними програмами та інтегрується в просторове планування. Такий підхід дав змогу окреслити основні відмінності з українськими практиками, які здебільшого мають локальний, неформалізований характер. Визначено, що ефективність розвитку промислового туризму значною мірою залежить від здатності локальних акторів до міжсекторної взаємодії, а також від наявності нормативно-інституційного середовища.

Зроблено висновок, що в умовах післявоєнної реконструкції України промисловий туризм має потенціал стати не лише економічним, а й соціокультурним інструментом інтеграції внутрішньо переміщених осіб, мобілізації локальних спільнот та реконструкції історичної пам'яті. Аргументовано потребу в державній політиці підтримки цього напрямку, що передбачає розроблення механізмів фінансування, освітнього забезпечення та довгострокового планування.

¹ аспірант, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, <https://orcid.org/0009-0000-4330-8943>

Ключові слова: промисловий туризм, постіндустріальні міста, ревіталізація, соціальний капітал, локальна ідентичність, міжсекторна взаємодія, регіональна політика, післявоєнне відновлення.

Social and Economic Impact of Industrial Tourism Development on Communities of Former Industrial Cities

Abstract. The article explores the socio-economic impact of industrial tourism development on the communities of former industrial cities, taking into account the specifics of transformational processes in the context of post-industrial development and the full-scale military invasion of Ukraine by the Russian Federation. It is substantiated that industrial tourism is gaining new significance within the framework of regional development as a mechanism for activating internal community resources, revitalizing neglected urban areas, and reinterpreting industrial heritage. This type of tourism is considered not merely as a tool of recreational activity, but as a multidisciplinary phenomenon that combines economic, social, and cultural dimensions of urban regeneration.

Theoretical and methodological approaches to the classification of tourism-related effects are analyzed, distinguishing between direct economic impacts - measurable through employment, income levels, and fiscal revenues - and indirect effects associated with social capital formation, enhancement of community identity, and strengthening of cultural potential. The study identifies specific features of industrial tourism in Ukrainian post-industrial cities, particularly in the context of fragmented initiatives, weak institutional support, and the predominance of bottom-up civic self-organization.

Through a comparative analysis, the article examines the experiences of European countries, notably Germany and Poland, where industrial tourism is integrated into cultural policy, supported by governmental programs, and embedded in spatial planning strategies. This comparison reveals key distinctions with Ukrainian practices, which largely remain localized and informal. The research underscores that the success of industrial tourism largely depends on cross-sectoral cooperation at the local level and the presence of an enabling institutional environment.

It is concluded that in the context of Ukraine's post-war reconstruction, industrial tourism holds potential not only as an economic driver, but also as a tool for socio-cultural integration of internally displaced persons, community mobilization, and the restoration of historical memory. The study emphasizes the need for state policy in this domain, including financial support mechanisms, educational programs, and strategic long-term planning.

Keywords: industrial tourism, post-industrial cities, revitalization, social capital, local identity, cross-sectoral cooperation, regional policy, post-war recovery.

Вступ

Сучасні постіндустріальні міста дедалі частіше стикаються з викликами, пов'язаними із занепадом традиційних галузей виробництва, деградацією міського простору, зниженням зайнятості та зростанням соціальної дезінтеграції. У таких умовах актуалізується потреба в пошуку нових моделей розвитку, здатних забезпечити економічну диверсифікацію та відновлення соціальної згуртованості. Однією з перспективних відповідей на ці виклики є промисловий туризм, який у міжнародній практиці зарекомендував себе як ефективний інструмент ревіталізації територій з індустріальним спадком.

Промисловий туризм не лише дозволяє зберігати та переосмислювати техногенну спадщину, а й сприяє формуванню нових джерел доходів, активізації місцевого підприємництва, залученню громади до управління простором та конструювання

локальної ідентичності. Соціально-економічний потенціал цього напрямку виходить за межі туристичної галузі, охоплюючи питання урбаністики, культурної політики, економічної стійкості та громадської участі.

У науковій літературі феномен промислового туризму досліджується в контексті його зв'язку з процесами декомпозиції постіндустріальних систем, трансформації просторової структури міст та культурної реінтерпретації спадщини. У своїх працях порушували досліджувану тематику такі науковці: Дібірова Д., Волошина Д., Герасімова С., Гончар І., Казаков В., Kotsan N., Kotsan R., Lebediev I., Мироненко Т., Ніколайчук О., Олексюк Г., Павліха Н., Пацюк В., Подольський О., Погасій С., Przybyłka A., Савчук А., Сахнюк А., Ситник О., Сич О., Цимбалюк І., Шевченко Л. та інші. Водночас у вітчизняному науковому дискурсі ця тематика залишається недостатньо розробленою, що обумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення та емпіричного узагальнення наявного досвіду.

Метою статті є аналіз соціально-економічного впливу розвитку промислового туризму на громади колишніх індустріальних міст з урахуванням сучасних викликів та умов повоєнного відновлення.

Результати

У науковій літературі туризм дедалі частіше розглядається не лише як галузь економіки, а як мультиплікативне соціально-економічне явище, здатне трансформувати простори, спільноти та локальні ідентичності. Саме такий підхід дозволяє адекватно оцінити вплив розвитку туристичної діяльності на громади, особливо в контексті постіндустріальних територій, де традиційна економічна база занепала або зазнала суттєвої трансформації.

Механізми впливу туризму на соціальні та економічні процеси умовно можна поділити на три взаємопов'язані вектори: економічний, соціальний та культурно-інституційний. Економічний механізм передбачає залучення зовнішніх інвестицій, створення нових робочих місць, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, особливо у сфері послуг, транспорту та креативних індустрій [1]. Для постіндустріальних громад це відкриває можливості для диверсифікації місцевої економіки та зменшення залежності від моногалузевого виробництва.

Соціальний вимір охоплює активізацію громадянської участі, формування нових моделей локального лідерства, зміцнення соціального капіталу. Промисловий туризм, як форма нішевого туризму, нерідко ініціюється знизу - громадськими організаціями, активістами, місцевими підприємцями - що стимулює самоорганізацію громади та підвищує рівень соціальної згуртованості [2]. Туризм також може сприяти зменшенню міграційного відтоку молоді через створення привабливого життєвого середовища та нових професійних перспектив.

Культурно-інституційний вплив проявляється у переосмисленні індустріальної спадщини як ресурсу. Туризм виступає механізмом реконструювання колективної пам'яті, що сприяє формуванню нової локальної ідентичності, заснованої не на ностальгії за індустріальним минулим, а на переорієнтації на майбутнє. Інституційно це виражається у зміні стратегій місцевого розвитку, включенні туризму до стратегічних документів, появі нових форм державно-громадського партнерства [3].

Промисловий туризм у містах, що зазнали індустріального занепаду, постає як форма переосмислення індустріальної спадщини та ресурс для соціально-економічного оновлення. Розвиток цього напрямку відбувається у контексті трансформації локальних ідентичностей, коли функціонально вивільнені виробничі об'єкти поступово інтегруються в нову систему просторового і культурного використання.

Промислові об'єкти в таких містах часто зберігають автентичну матеріальну структуру, що дозволяє формувати наративи, пов'язані з трудовим минулим громади. Водночас ці об'єкти не залишаються виключно символами історичної пам'яті, а стають складовими сучасного туристичного середовища. Їх залучення до туристичного обігу супроводжується адаптацією інфраструктури, оновленням змістового наповнення та формуванням нових сервісних практик.

Процес розвитку промислового туризму вимагає координації зусиль місцевого самоврядування, приватного бізнесу, громадських організацій та культурних інституцій. У постіндустріальному середовищі така взаємодія є необхідною умовою для формування життєздатної туристичної інфраструктури, здатної забезпечити сталий попит і довгостроковий соціально-економічний ефект [4].

Особливістю цього процесу є також трансформація простору - не лише фізична, але й символічна. Індустріальні території набувають нових функцій, зберігаючи при цьому ознаки культурної спадщини. Відтак, промисловий туризм у постіндустріальних містах виступає як механізм ревіталізації територій, що поєднує економічну доцільність із соціальною значущістю.

Розвиток промислового туризму генерує комплекс соціально-економічних ефектів, які поділяються на прямі та непрямі залежно від характеру впливу на локальне середовище. Теоретично така диференціація ґрунтується на концепції мультиплікативного ефекту, згідно з якою активізація однієї галузі (у даному випадку туризму) спричиняє зміну у функціонуванні суміжних секторів та інституцій.

Прямі ефекти пов'язані із безпосереднім впливом туристичної активності на економіку міста: це створення нових робочих місць, приріст доходів у сфері послуг, зростання податкових надходжень. Кількісна оцінка таких ефектів є простою та слугує першим індикатором ефективності впровадження туристичних ініціатив [5].

Непрямі ефекти проявляються у довшій часовій перспективі та мають складніший соціально-культурний вимір. Йдеться про формування нових соціальних практик, підвищення рівня локальної ідентичності, розвиток громадської активності, оновлення іміджу території та зміцнення соціального капіталу. Такі ефекти менш піддатні до економетричного виміру, але відіграють вирішальну роль у сталому розвитку громад [6].

Оцінка соціально-економічних ефектів промислового туризму в постіндустріальних містах передбачає диференціацію проявів його впливу за функціональними категоріями. Пропонований підхід дозволяє систематизувати як короткострокові економічні результати, так і довгострокові соціальні трансформації.

У Таблиці 1 представлено узагальнений опис основних прямих і непрямих ефектів, характерних для реалізації туристичних ініціатив у середовищах з індустріальним спадком.

У підсумку варто наголосити, що соціально-економічні ефекти розвитку промислового туризму не обмежуються кількісними показниками зростання зайнятості чи податкових надходжень. Їх сутність полягає у формуванні нових моделей взаємодії між громадою, простором і локальною економікою, що відкриває перспективи сталого розвитку постіндустріальних територій. Водночас ефективність реалізації таких процесів значною мірою залежить від здатності місцевих акторів формулювати цілісну стратегічну візію та забезпечити належне інституційне супроводження туристичних ініціатив.

**Соціально-економічні ефекти розвитку промислового туризму у
постіндустріальних містах**

Категорія ефекту	Тип ефекту	Характеристика	Очікувані результати	Потенційні бенефіціари
Економічний	Прямий	Залучення туристичних потоків генерує попит на локальні послуги, роздрібну торгівлю, харчування, транспорт	Зростання доходів підприємств, створення нових робочих місць у сфері обслуговування	Місцеві підприємці, працівники сфери послуг
	Прямий	Поява нових суб'єктів господарювання, орієнтованих на індустріальну тематику (екскурсійні бюро, гіді, сувенірні крамниці)	Диверсифікація локальної економіки	Малі та середні підприємства
	Непрямий	Зростання попиту на суміжні галузі (будівництво, транспорт, дизайн, культура)	Активізація локального бізнес-середовища	Постачальники і товарів і послуг
	Непрямий	Збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету	Посилення фінансової спроможності громад	Місцеве самоврядування
Соціальний	Прямий	Залучення мешканців до роботи в туристичних проектах, включаючи освітні ініціативи й волонтерство	Зменшення рівня безробіття, соціальна інклюзія	Молодь, безробітні, освітні заклади
	Непрямий	Розширення горизонтів соціальної взаємодії через інтеркультурні обміни, зростання контактів із зовнішнім світом	Підвищення соціальної мобільності та адаптивності громади	Місцеві мешканці, освітні заклади
	Непрямий	Зміцнення локальної ідентичності через переосмислення індустріального минулого	Формування почуття приналежності до громади	Усі категорії населення
Культурний	Прямий	Проведення тематичних подій, виставок, фестивалів, присвячених індустріальній спадщині	Пожвавлення культурного життя міста	Громадські організації, культурні установи
	Непрямий	Формування нового іміджу міста як привабливої туристичної дестинації	Підвищення туристичної привабливості, інвестиційної репутації	Місцева влада, інвестори, туристи

Узагальнено автором на основі джерел [1-8]

Промисловий туризм, як форма ревіталізації індустріальної спадщини, активно розвивається у низці країн з різним рівнем економічного розвитку. Зарубіжний досвід демонструє, що ефективно перетворення колишніх промислових об'єктів на туристичні атракції можливе за умов стратегічного планування, наявності міжсекторної взаємодії та підтримки на державному й муніципальному рівнях.

Одним із найбільш досліджених прикладів є Німеччина, зокрема Рурський регіон. Внаслідок структурної перебудови вугільної та сталеливарної промисловості, низка об'єктів (як-от шахта Цольферайн у Ессені) була переосмислена як частина

культурного маршруту «Рурська індустріальна спадщина». Особливістю цієї моделі є інтеграція туризму з культурною політикою, а також масштабна інвестиційна підтримка з боку ЄС. Успіх моделі пояснюється не лише архітектурною цінністю об'єктів, а й здатністю створювати нові сенси та формувати альтернативну ідентичність території [9, 10].

У Польщі прикметним є досвід міста Катовіце, де на основі колишніх шахт створено культурні кластери, що поєднують музеї, артпростори та креативні індустрії. Модель полягає в інституціональному переосмисленні індустріального ландшафту - промислова спадщина не просто зберігається, вона активно залучається до формування міського розвитку [11, 12].

Водночас в Україні промисловий туризм перебуває на стадії становлення. Найбільш системна реалізація спостерігається у Кривому Розі, де на базі гірничо-металургійного комплексу створено низку екскурсійних маршрутів - як поверхневих, так і підземних. Проект розвивається здебільшого через ініціативу громадських організацій, з мінімальним державним втручанням, що свідчить про потенціал самоорганізації, але водночас і про слабкість інституційної підтримки [13, 14]. Інші приклади - Кам'янське, Дніпро, Запоріжжя - також демонструють поодинокі практики, що здебільшого носять фрагментарний характер.

Порівняння дозволяє виокремити кілька ключових відмінностей. По-перше, у більшості європейських країн промисловий туризм підтримується через системну політику спадщини, у той час як в Україні цей сегмент досі не має нормативно-правового оформлення. По-друге, зарубіжні практики демонструють високу ступінь інтеграції культурних, туристичних і урбаністичних підходів, що забезпечує комплексний ефект. Вітчизняний досвід поки що зосереджений переважно на елементному збереженні об'єктів без формування стратегії їх тривалого функціонування.

Таким чином, зарубіжні моделі можуть слугувати орієнтиром для формування національної політики у сфері промислового туризму, з урахуванням локального контексту, ресурсної бази та інституційної спроможності українських громад.

Повномасштабна агресія РФ створила принципово нові умови для осмислення промислової спадщини та формування майбутньої політики регіонального розвитку. Значна частина індустріальних територій зазнала руйнувань або втратила економічну функцію, водночас активізувалися пошуки нових джерел локального відродження, зокрема через мобілізацію ресурсів пам'яті, простору та соціальної енергії громад. У цьому контексті промисловий туризм поступово набуває рис не просто спеціалізованої туристичної практики, а інструменту відновлення як матеріальної інфраструктури, так і символічного порядку на постіндустріальних територіях.

Особливу актуальність набуває інтеграція промислового туризму до стратегій післявоєнної реконструкції, де він розглядається як частина міжгалузевого комплексу, що поєднує елементи культури, освіти, урбаністики та креативної економіки. Такий підхід сприяє розширенню уявлень про функціональність територій, дозволяє по-новому структурувати локальний економічний потенціал і водночас зберігати значущі елементи спадщини без їхньої консервації чи маргіналізації.

Зростає також потреба у переосмисленні самих індустріальних об'єктів не лише як технічних пам'яток, а як носіїв колективної пам'яті, пов'язаної з трудовою історією, травмами та досвідом спротиву. У цьому вимірі туризм виконує функцію актуалізації історичного нарративу, який донині часто залишався периферійним у публічному просторі. Практики музеєфікації, тематичних маршрутів, культурної інтерпретації простору формують нові канали для соціального діалогу, що особливо важливо в умовах післякризового суспільства.

Паралельно зростає усвідомлення необхідності інституційного оформлення промислового туризму як окремого напрямку діяльності, що має бути врегульований у нормативно-правовому полі. Йдеться не лише про механізми фінансування чи стимулювання інвестицій, а й про створення системної освітньої, професійної й аналітичної інфраструктури, здатної підтримувати розвиток проектів на місцях. Такі ініціативи потребують координації між органами місцевого самоврядування, культурними інституціями та представниками громадянського суспільства.

У складному контексті внутрішньої міграції й соціальної нестабільності промисловий туризм набуває ще одного значущого виміру - як засіб соціальної інтеграції та спільнотворення. Залучення переселенців до створення туристичного продукту, до інтерпретації місцевої спадщини й культурної адаптації простору може виступати каталізатором формування нових локальних зв'язків і підвищення соціальної згуртованості.

З огляду на ці тенденції, промисловий туризм в Україні має потенціал стати не лише інструментом економічного пожвавлення, а також чинником формування нової ідентичності постіндустріальних міст у просторі повоєнного розвитку.

Висновки

Дослідження соціально-економічного впливу промислового туризму на громади колишніх індустріальних міст засвідчило багатовекторність і комплексність цього явища, що охоплює економічну, соціальну та культурну сфери локального розвитку. Промисловий туризм у сучасному розумінні вже не обмежується функцією екскурсійного обслуговування - він постає як інструмент ревіталізації територій, джерело формування нової локальної ідентичності та чинник мобілізації внутрішніх ресурсів громади.

У постіндустріальному середовищі туризм сприяє не лише створенню робочих місць і зростанню доходів, а й формуванню нових форм громадської активності, розвитку інституцій співпраці та зміцненню соціальної згуртованості. Ефекти цього процесу проявляються як у короткотерміновій економічній динаміці, так і в довготривалих культурно-суспільних змінах.

Порівняльний аналіз вітчизняних і зарубіжних практик дозволив виявити ключові чинники ефективності розвитку промислового туризму: інституційна підтримка, інтеграція в регіональну політику, міжсекторна співпраця та здатність переосмислювати індустріальну спадщину як актив, а не як тягар.

У контексті повномасштабного вторгнення РФ значення промислового туризму в Україні набуває нових вимірів - може слугувати платформою для реконструкції територій, підтримки економічної активності, соціальної реінтеграції та відновлення культурної пам'яті. Формування відповідної політики, закріпленої на нормативному рівні, є необхідною передумовою для реалізації цього потенціалу.

Таким чином, промисловий туризм у колишніх індустріальних містах є не лише галуззю з економічним потенціалом, а передусім - соціальним проектом, що сприяє сталому розвитку громад у посткризовому та післявоєнному контексті.

Список використаної літератури

1. Lebediev, I. (2018). Сталий розвиток туризму: досвід Європейського Союзу і завдання для України. *Вісник соціально-економічних досліджень*, (3 (67)), 162-173. https://journals.uran.ua/vsed_oney/article/download/170301/170195

2. Павліха, Н. В., Цимбалюк, І. О., & Савчук, А. Ю. (2022). Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України. <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20754/1/tyruz2022.pdf>
3. Kotsan, N., Kotsan, R., & Sakhniuk, A. (2021). Методологічні основи дослідження туризму в регіоні. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, (1 (9)), 311-324. <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/download/183/176>
4. Шевченко, Л. С., & Мироненко, Т. В. (2025). *Світовий досвід реновації постіндустріального середовища* (Doctoral dissertation, Національний університет" Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"). <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/18848/1/6.pdf>
5. Гончар, І. В., & Погасій, С. О. (2019). Промисловий туризм: проблеми та перспективи розвитку. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*, (17 (2)), 19-22. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/mnj_2019_17%282%29_6.pdf
6. Пацюк, В. С., & Герасімова, С. В. (2020). Ревіталізація промислових об'єктів: сучасний стан та перспективи в Україні. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/11393>
7. Олексюк, Г. В., & Подольський, О. С. (2022). Проблеми та перспективи туристичної індустрії України в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*, 3, 95-105. https://re.gov.ua/re202203/re202203_095_OleksyukHV,PodolskyOS.pdf
8. Ситник, О. І., & Кравцова, І. В. (2022). Соціально-економічний розвиток окремих територій старопромислових районів в умовах децентралізації. 632. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2_Zbirnik_I_Mignarodnoi_nauk-prakt_konferencii_8-9.12_2022.pdf#page=632
9. Дібірова, Д. Ш. (2023). Досвід Рурського регіону (ФРН) з розвитку туризму та можливості його апробації у Кривому Розі. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/7214>
10. Сич, О. А. Ревіталізація постпромислових територій у містах видобутку корисних копалин. *Збірник тез доповідей*, 228. https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/ZBIRNYK_ZVITNA-KONF.2023.pdf#page=228
11. Przybyłka, A. (2024). Нікішовець як приклад використання колишнього гірничного маіту для цілей постіндустріального туризму. 232. https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/materialy-18-Neohrafiia-ekonomika-i-turyzm_2024.pdf#page=232
12. Волошина, Д. В. (2024). Фестивалі в індустріальному туризмі: зміст, географія та потенціал. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/10299>
13. Пацюк, В., & Казаков, В. (2023). Індустріальний туризм як ефективний напрям регенерації міст (аналіз досвіду Кривого Рогу). *Visnyk of Karazin Kharkiv National University. Series" Geology-Geography-Ecology"*, (58).
14. Ніколайчук, О. А. (2019). Сучасний стан та перспективи розвитку промислового туризму у Кривому Розі. *Редакційна колегія*, 59. https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1576/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%2010%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%A2%D0%9E%D0%9C_1_2019.pdf#page=60